

تأثیر شکافهای اجتماعی بر تغییر رفتار رأی دهندگان در انتخابات دوّم خرداد

علیرضا خراسانی

[خواهی که روشن شود احوال سوز عشق
از شمع پرس قصه، ز باد صبا مپرس]

موجب ایجاد دگرگونیهای مؤثر در ایستارهای اعضای کهنسالتر جامعه گردد، از جامعه‌پذیری سیاسی دوباره (Political Resocialization) سخن می‌گوییم.^۴

در بحث عوامل مؤثر بر جامعه‌پذیری سیاسی، شناخت دقیق گروههای سنی جامعه ضمن اینکه بسیاری از نیازمندیهای اجتماعی و سیاسی را مشخص می‌کند، کمبودها و نابسامانیهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را نیز روشن می‌کند. شناخت رفتار گروههای سنی که مواد خام اطلاعات سیاسی و اجتماعی در جامعه‌شناسی سیاسی و عمومی اند، بسیار مهم است.^۵

از طرف دیگر، هر فرهنگ سیاسی بیانگر توزیع خاصی از ایستارها، احساسات، اطلاعات و مهارتهای سیاسی است. مشارکت در فرایندهای سیاسی توسط افراد، در قسمت تمایلات فرایندی مورد بحث قرار می‌گیرد که شامل افراد «مشارکت‌جو» (که آگاه به مسائل سیاسی اند و ضمن مطرح کردن تقاضاها، حمایت سیاسی خود را در اختیار رهبران قرار می‌دهند)، پیرو (که از مقامات و قوانین منفعلانه اطاعت می‌کنند و خود را درگیر سیاست نمی‌کنند)، و کوچک‌اندیش (که اصولاً از حکومت و سیاست بی‌اطلاعند، بی‌سواد و ساکن مناطق دورافتاده هستند) می‌شود.^۶

میزان مشارکت افراد و نیز نوع ایستارها و رفتارهای افراد باید در کنار تحولات جامعه بررسی شود. در ایران، پیروزی قاطع آقای هاشمی در پنجمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در ۱۳۶۸ و کسب ۱۵/۵ میلیون رأی (۹۴/۵۱ درصد کل آراء)،^۷ فرصت خوبی برای دولتی بی‌رقیب فراهم آورد تا دست به بازسازی و اصلاح ساختار جامعه بزند.

بررسی تحولات اجتماعی و سیاسی که منجر به پیروزی آقای خاتمی در انتخابات دوّم خرداد ۱۳۷۶ شد، نیازمند بررسی تحلیلی و علمی است. در مقاله زیر، ضمن بررسی سابقه تغییر رفتار رأی دهندگان در انتخابات دوره‌های قبل، شکافهای اجتماعی تأثیرگذار بر تحولات جامعه با تأکید بر دو شکاف سنی و جنسی مورد کنکاش قرار می‌گیرد.

جامعه‌پذیری سیاسی، ایستارها و تغییر رفتار رأی دهندگان

جامعه‌پذیری سیاسی (political socialization) فرایند مستمر یادگیری است که به موجب آن افراد ضمن آشنا شدن با نظام سیاسی از طریق کسب اطلاعات و تجربیات به وظایف، حقوق و نقشهای خویش در جامعه پی می‌برند. در این فرایند، ارزشها، ایستارها، نهادها، اعتقادات، و آداب و رسوم از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد.^۱

ایستارهایی که در دوران کودکی فرد شکل می‌گیرد با کسب تجربیات مختلف اجتماعی پیوسته تعدیل یا تقویت می‌شود.^۲ عده‌ای پیوسته اعتقادات سیاسی، ارزشها، انگیزه‌ها و فعالیتهای سیاسی خود را همراه با رشد سنی و تجربی، تقویت یا تصحیح می‌کنند.^۳ از این گذشته، برخی رویدادها و تجارب خاص مانند جنگ یا رکود اقتصادی ممکن است کل جامعه را متاثر سازد. ظاهراً چنین رویدادهایی بیشترین تأثیر را بر جوانانی می‌گذارد که تازه وارد زندگی سیاسی شده‌اند و مثلاً برای نخستین بار به پای صندوقهای رأی می‌روند. ولی بیشتر مردم تا حدی از این رویدادها اثر می‌پذیرند. وقتی تجربیات

تقسیم می‌شود^{۱۱} که در جامعه‌شناسی سیاسی فرایند گذر از شکاف غیرفعال به فعال، تحت عنوان «بسیج اجتماعی» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

از طرف دیگر، از نظر تکوین، برخی شکافها مانند شکافهای طبقاتی، شکافهای جنسی (مرد و زن) و شکافهای سنی (فاصله نسلیها) بر مبنای ویژگی‌های پایدار در جوامع به وجود می‌آید و برخی دیگر از شکافها مثل شکاف مذهبی، فرقه‌ای، زبانی، نژادی، شکاف میان دین و دولت، حاصل سرنوشت تاریخی یک کشور می‌باشد.

در مورد شکافهای جنسی باید گفته شود که زنان در جوامع سنتی معمولاً تابع شوهران خود هستند و شکاف جنسی در حیات سیاسی آن جامعه مؤثر نیست. اما وقتی جامعه وارد فرایند دگرگونیهای اجتماعی می‌شود، پایگاه زنان تغییر می‌یابد و ممکن است آنان داعیه سیاسی پیدا کنند.

در مورد شکاف سنی یا فاصله نسلیها نیز می‌توان گفت که در جوامع سنتی، یکدستی فرهنگی و پیروی فرزندان از پدر مانع پیدایش شکاف در نگرش نسلیها می‌شود. برعکس، در جوامع دستخوش تحول، این شکاف بارز می‌شود. همچنین، با توجه به اینکه میان محافظه‌کاری و رادیکالیسم سیاسی از یک سو و پیری و جوانی از طرف دیگر رابطه‌ای وجود دارد، احتمالاً وجود هر یک از این نسلیها تأثیر مستقیم بر نوع و سرعت تحولات آن جامعه خواهد داشت.^{۱۲}

هرچند بحث تجدّد و سنت در ایران سابقه‌ای طولانی دارد،^{۱۳} اما شکاف از نظر تجدّد و سنت بعنوان تحول از بالا به پایین و بعنوان یکی از مباحث مطرح در درون حاکمیت پس از انقلاب اسلامی ایران، با شروع برنامه توسعه آشکار شد و از اواخر عمر مجلس چهارم بسط و گسترش یافت.

اثر این شکاف بر رفتار رأی‌دهندگان را می‌توان در طول انتخابات مجلس پنجم ارزیابی کرد.

مجلس چهارم در اواخر حیات سیاسی خود از صورت یکدست خارج شد و به سوی اختلاف سلیق و گوناگونی دیدگاهها پیش رفت. دو دیدگاه متضاد در زمینه تقدّم توسعه بر عدالت اجتماعی یا تقدّم عدالت اجتماعی بر توسعه، فضای سیاسی درون قوای مقننه و اجرایی را متحول کرد و بعضاً بر کلّ نظام سیاسی اثر گذاشت.

طرفداران تقدّم توسعه بر عدالت اجتماعی، تکنوکراتها در دولت آقای هاشمی و گروه کارگزاران سازندگی نامیده شدند و طرفداران تقدّم عدالت اجتماعی بر توسعه، محافظه‌کاران یا راست سنتی. گروه اول حول محور تجدّد و تحول و مدرنیسم گرد آمدند، و گروه دوم حول محور سنت و تحول تدریجی و گُند نیروهای خود را سازمان دادند و بر طبق این دیدگاه شعارهای تبلیغاتی خود را برای مردم تشریح کردند. این مباحث در کنار آمادگی مردم برای رد یا قبول نظرات مختلف، بر ایستارها و رفتار رأی‌دهندگان اثر گذاشت. گرچه به علت ردّ

این بازسازی در چارچوب برنامه پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (همراه با توصیه‌های صندوق بین‌المللی پول برای اخذ وام) بازتاب یافت.

از جمله اصلی‌ترین اهداف برنامه مزبور، سیاست تعدیل اقتصادی و حذف سوبسیدها بود که در جریان اجرا با موانع و مقاومت‌های اجتماعی و سیاسی روبرو گشت. این برنامه به صورت «نیمه کاره» خود را به دروازه انتخابات ششمین دوره ریاست جمهوری رساند و درحالی که ضرورت ادامه برنامه اصلاحات از طرف دولت به مردم گوشزد می‌شد، افزایش بی‌رویه قیمت‌ها و تورّم، از خوشبینی مردم نسبت به اصلاحات می‌کاست.

در فضای سیاسی کشور نیز هرچند رکن چهارم دموکراسی (مطبوعات) نسبت به قبل گسترش یافته بود، ولی به علت نبود احزاب و یکدست شدن مجلس و کنار رفتن مجمع روحانیون مبارز از صحنه قدرت، رقیبی جدی برای آقای هاشمی در انتخابات ۱۳۷۲ پیش‌بینی نمی‌شد. بسیاری از مسئولان هم شرکت در انتخابات ریاست جمهوری را وظیفه شرعی و مشتی محکم بر دهان امیرالیسم تلقی می‌کردند. در طول مبارزات انتخاباتی رقابت چندانی صورت نگرفت و نظرات مردم نیز بیشتر بر یکدست بودن نامزدها و ناشناخته بودن آنها (جز آقای هاشمی) یا تعدیل در برنامه تعدیل و... استوار بود.^{۱۴}

مجموع عوامل مذکور در تغییر ایستار مردم و رفتار رأی‌دهندگان مؤثر افتاد. کاهش شمار شرکت‌کنندگان در انتخابات (۱۶/۷۸۹ میلیون نفر معادل ۵۶ درصد واجدان شرایط)، و انتقادات اقتصادی که توسط آقای توکلی-رقیب آقای هاشمی با ۴ میلیون رأی - در مبارزات انتخاباتی مطرح گردید باعث شد که تعداد آرای آقای هاشمی نسبت به دوره قبل در حدود ۳۲ درصد کاهش یابد و ایشان با ۱۰/۵۵۶ میلیون رأی برای پنج سال دیگر عهده‌دار پست ریاست جمهوری شوند.^{۱۵}

شکافهای اجتماعی

اصولاً نیروهای اجتماعی تأثیرگذار بر تحولات سیاسی جامعه بر پایه شکافهای اجتماعی شکل می‌گیرند؛^{۱۶} بدین ترتیب که تعدادی از افراد جامعه به نقطه‌ای مشترک در زمینه علایق و سلیق و نگرشهای خود می‌رسند و برای آنکه علایق این افراد نمود یابد، ضرورت تشکیل گروههای مختلف اجتماعی مطرح می‌شود. این علایق در جوامع گوناگون شکافهای اجتماعی مختلفی پدید می‌آورد و بر پایه این شکافها، نیروها و گروههای اجتماعی تشکیل می‌یابند تا خواسته‌ها به صورت نهاده (input) وارد سیستم سیاسی شود.

باید توجه داشت که شکافهای اجتماعی بر حسب عوامل گوناگون مکانی و زمانی از جامعه‌ای به جامعه دیگر فرقی می‌کند. از نظر اثرگذاری بر زندگی سیاسی، شکافها به فعال (بیدار) و غیر فعال (خفته)

صلاحیت عده‌ای از نامزدهای نمایندگی مجلس از سوی شورای نگهبان از میزان رأی‌دهندگان کاسته شد، اما نتایجی که از انتخابات به دست آمد نشان داد که جامعه شاهد تحولاتی خواهد بود. کاهش تعداد روحانیون در مجلس، افزایش نمایندگان زن، شکست چهره‌های برجسته از هیئتهای مؤتلفه (از جمله آقایان عسگر اولادی و بادمجیان)، راه نیافتن چهره‌های برجسته کارگزاران سازندگی به مجلس (از جمله آقایان الویری و تاجران) و مهم‌تر از همه، تولد فراکسیون جدید و نیرومند مستقل‌ها در مجلس پنجم... از جمله این نتایج بود.

پس از انتخابات مجلس پنجم بحث پیرامون احزاب، توانایی مردم برای مشارکت سیاسی، توسعه سیاسی و... به صورت جدی در محافل گوناگون ادامه یافت؛ اما به علت نبود نهادهای دموکراتیک (خاصه احزاب مشارکت‌جو) برای شکل دادن به خواسته‌ها در قالب سیاست، مردم به صورت توده‌ای و خودجوش در انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶ خواسته‌ها و نظرات خود را ابراز داشتند.

در واقع، انتخابات ریاست جمهوری دوم خرداد ابزاری شد برای عینی شدن شکافها و بیان علایقی که وجه مشخصه آن «تغییر» بود. در کنار این ویژگی، شعارهای انتخاباتی که عصاره برنامه‌های نامزدها بود، در بسیج اجتماعی و فعال شدن نیروهای خفته نقش بسزایی ایفا کرد.

خواسته یا ناخواسته، دو نامزد اصلی به صورت نماد دو گرایش مورد قضاوت قرار گرفتند: آقای ناطق نوری بعنوان نماینده سنت گرایي به معنای حفظ وضع موجود (در ائتلاف با جناحهای محافظه کار چون هیئت‌های مؤتلفه و بازار و گروهی از روحانیون حوزه علمیه قم)، و آقای خاتمی بعنوان منادی تجدیدگرایی به معنای احیای مردم‌سالاری و مدرنیسم (در ائتلاف با تکنوکراتهای دولت آقای هاشمی و کارگزاران سازندگی).

مشاهده می‌شود که در کنار این تحول از بالا به پایین در زمینه موضوع گیری سنت گرایان و تجدیدگرایان در درون حاکمیت، تحولی از پایین به بالا نیز تحت تأثیر دو شکاف سنی و جنسی صورت گرفت و در نتیجه قدرتی مصلح با تفکرات نو یا به عرصه حیات سیاسی جامعه گذاشت. با این توضیح به بررسی دو شکاف سنی و جنسی می‌پردازیم.

شکاف سنی (فاصله نسلی)

«یکی از مهمترین تأثیرات افزایش جمعیت، جوانتر شدن جمعیت و زیاد شدن جوانان است. کارشناسان علوم اجتماعی معتقدند که در کشورهای در حال توسعه جوانتر شدن جمعیت می‌تواند موقعیت سیاسی کشور را متزلزل کند؛ چرا که افزایش تعداد جوانان عموماً با نوعی ناآرامی اجتماعی همراه است. جوانان بخاطر آرمانگرایی، دلپاکی، و انرژی فوق‌العاده‌ای که دارند به سادگی وارد صحنه‌های سیاسی می‌شوند و چون عموماً خواهان تغییر سریع وضع موجود به وضع مطلوب هستند، در فعالیتهای تندرو شرکت می‌کنند و حتی از

جان خود هم مایه می‌گذارند. در ایران پس از انقلاب مشروطه جوانان اکثراً فرصت فعالیت قانونی نیافتند و قدرت سیاسی با فعالیت سیاسی آنها مخالفت کرد. در نتیجه سیاست‌گریزی در بین جوانان شایع شد. به هر حال انتخابات دوم خرداد فرصت مناسبی خواهد بود که توانایی و علاقه جوانان برای شرکت در امور سیاسی سنجیده شود.»^{۱۴}

از طرف دیگر، «طبقه متوسط شهرنشین بخصوص بخشهای تحصیل کرده همیشه در تعیین جو سیاسی مملکت نیروی بالقوه بزرگی بوده‌اند و تصمیم این طبقه مبنی بر شرکت در انتخابات حاکی از عدم یکپارچگی افکار عمومی و رأی‌دهندگان درباره کاندیداهاست.»^{۱۵} با نگاهی گذرا به برنامه‌های دو نامزد اصلی، واقعیت شکاف سنی نمایان تر می‌شود. شعارهای آقای خاتمی پیرامون جامعه مدنی، تثبیت و اجرای قانون اساسی، پذیرش تنوع و تکثر در راستای توسعه سیاسی، مشارکت فعال مردم در امور،^{۱۶} در مجموع ایشان را نزد نسل جوان جذابتر کرد.

موضع آقای خاتمی در قبال تهاجم فرهنگی نیز بسیار نوگرایانه بود. ایشان گفتند: در دنیایی زندگی می‌کنیم که هم فرهنگ معارض است و هم اراده معارض سیاسی و اقتصادی، اما درها را نمی‌شود کاملاً بست. راه اصلی ایجاد مصونیت است یعنی تکیه کردن بر فرهنگ غنی خودمان و غنی تر کردن آن جهت پاسخگویی به مشکلات جوانان. زیرا ما باید جوانان را باور کنیم و آنها را در حل مشکلاتشان دخالت بدهیم.^{۱۷}

در حالی که آقای ناطق نوری در شعارهای خود ضمن تأکید بر اشتغال جوانان و گسترش مراکز فنی و حرفه‌ای، به هویت و شخصیت جوانان قبل از ازدواج توجه نشان می‌دادند. ایشان در مورد تهاجم فرهنگی خاطر نشان کردند که هدف ماهواره‌ها تخریب فرهنگ ملت‌ها و حاکمیت دولتها می‌باشد؛ در نتیجه، فساد در جامعه گسترش می‌یابد.^{۱۸}

شکاف جنسی (فعال تر شدن زنان)

شاید بتوان عوامل برجسته‌ای را که در مجموع باعث شد زنان نسبت به گذشته داعیه سیاسی گسترده‌تری پیدا کنند، بدین ترتیب خلاصه کرد:

- ۱- افزایش شمار زنان با سواد در طول برنامه‌های اول و دوم توسعه: طبق جدول ۱۶-۳۴ (جدول شماره ۱)، تعداد کل فارغ‌التحصیلان دوره‌های نهضت سوادآموزی در سال ۱۳۶۵، ۴۲۵۱۱۸ نفر بوده و زنان ۷۳/۲۴ درصد، یعنی ۳۱۱۹۶ نفر از سوادآموختگان را تشکیل داده‌اند. این درصد همواره نسبت به فارغ‌التحصیلان مرد بیشتر بوده است: فارغ‌التحصیلان زن در دوره‌های نهضت سوادآموزی در سالهای ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴ به ترتیب ۷۷ درصد، ۷۸/۸ درصد، ۸۰/۲ درصد، ۸۳/۳ درصد و ۸۵/۴ درصد کل سوادآموختگان را تشکیل داده‌اند.^{۱۹}

جدول شماره ۱

۱۶-۳۴- فارغ التحصیلان دوره‌های سازمان نهضت سوادآموزی بر حسب جنس

سال	جمع	پسر	دختر
۱۳۶۵	۴۲۵۱۱۸	۱۱۳۷۲۲	۳۱۱۳۳۹۶
۱۳۷۰	۱۰۲۶۹۸۹	۲۳۵۴۹۲	۷۹۱۴۹۷
۱۳۷۱	۸۹۳۵۴۱	۱۸۸۸۹۱	۷۰۴۶۵۰
۱۳۷۲	۸۵۶۱۷۷	۱۶۸۸۹۵	۶۸۷۲۸۲
۱۳۷۳	۶۵۶۷۷۹	۱۰۹۶۶۶	۵۴۷۱۱۳
۱۳۷۴	۶۱۶۱۸۲	۸۹۶۴۶	۵۲۶۵۳۶

جدول شماره ۲

قسمت ۱- جمعیت باسواد

۱۶-۱- تعداد باسوادان بر حسب جنس در نقاط شهری و روستایی

(هزار نفر)

شرح	تعداد	
	مردوزن	مرد
کل کشور		
آبان ۱۳۳۵	۱۹۱۱	۱۴۵۴
آبان ۱۳۴۵	۵۵۵۶	۳۹۲۸
آبان ۱۳۵۵	۱۲۸۷۷	۸۱۹۸
مهر ۱۳۶۵	۲۳۹۱۳	۱۴۰۷۸
آبان ۱۳۷۴	۴۱۵۸۲	۲۲۴۶۵
نقاط شهری		
آبان ۱۳۳۵	۱۳۹۶	۹۸۲
آبان ۱۳۴۵	۳۸۳۳	۲۴۴۲
آبان ۱۳۵۵	۸۶۲۸	۵۱۴۵
مهر ۱۳۶۵	۱۵۵۰۷	۸۷۶۵
آبان ۱۳۷۵	۲۷۸۵۷	۱۴۸۶۱
نقاط روستایی		
آبان ۱۳۳۵	۵۱۴	۴۷۱
آبان ۱۳۴۵	۱۷۲۳	۱۴۸۵
آبان ۱۳۵۵	۴۲۴۹	۳۰۵۳
مهر ۱۳۶۵	۸۳۷۱	۵۲۸۷
آبان ۱۳۷۵	۱۳۶۶۱	۷۵۶۵

۱- اختلاف ارقام کل کشور با سرجمع نقاط شهری و روستایی، به علت منظور شدن جمعیت باسواد غیر ساکن در جمعیت کل کشور است.
 مأخذ- اداره کل آمار عمومی (ر.ب).
 -مرکز آمار ایران (ر.ب).

شمار زنان باسواد که در سال ۱۳۶۵ نه میلیون و هشتصد و سی و پنج هزار نفر یعنی ۴۱/۱۲ درصد کل جمعیت باسواد بود، در سال ۱۳۷۵ به ۴۵/۹ درصد کل جمعیت باسواد یعنی نوزده میلیون و یکصد و هیجده هزار نفر رسید. رجوع شود به جدول ۱-۱۶ (جدول شماره ۲) ۲۰.

۲- برنامه‌های آموزشی دولت در زمینه کاهش زادوولد: از مهم‌ترین اهداف سیاستهای جمعیتی در برنامه اول توسعه، کاهش نرخ رشد طبیعی جمعیت از ۳/۲ درصد در ابتدای برنامه به ۲/۹ درصد در سال ۱۳۷۲ بود و آمار و ارقام نیز از گند شدن آهنگ رشد جمعیت طی سالهای اول برنامه حکایت می‌کند. البته این کاهش بیشتر بر اثر فشارهای اقتصادی و اجتماعی حاکم بر جامعه و تأثیر شدید آن بر پایین آوردن سطح زندگی افشار وسیعی از جمعیت روی داده است. ۲۲ خلاصه اینکه طبق جدول ۱-۲ (جدول شماره ۳) نرخ متوسط رشد جمعیت بین سالهای ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ به ۱/۵ درصد کاهش یافته^{۲۳} و گفته می‌شود که نرخ رشد جمعیت در سال ۱۳۷۵ نسبت به سال ۱۳۷۴ به ۱/۲ درصد رسیده است.

۳- تغییر ایستار عمومی جامعه نسبت به اشتغال زنان در بیرون از خانه.

۴- افزایش شمار زنان پذیرفته شده در مؤسسات آموزش عالی دولتی و غیردولتی: در سال تحصیلی ۷۱-۱۳۷۰، میزان پذیرفته‌شدگان زن در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی (غیر از دانشگاه آزاد) نسبت به کل پذیرفته‌شدگان، ۲۸/۹ درصد بوده است؛ در حالی که در سال تحصیلی ۷۶-۱۳۷۵ این رقم به ۴۲/۶ درصد کل پذیرفته‌شدگان افزایش یافته است. از طرف دیگر، ۴۰/۸ درصد از پذیرفته‌شدگان در دانشگاه آزاد در سال تحصیلی ۷۶-۷۵، زن بوده‌اند. رجوع شود به جدول ۴۱-۱۶ (جدول شماره ۴) ۲۴.

شاغلان زن که در سال ۱۳۶۵ نهصد و هفتاد و پنج هزار نفر بوده، در سال ۱۳۷۰ به یک میلیون و دویست و سی و یک هزار نفر و در سال ۱۳۷۵ به یک میلیون و هفتصد و شصت و پنج هزار نفر رسیده که البته افزایش شاغلان زن بیشتر در نقاط شهری بوده است. شاغلان زن در نقاط شهری در سال ۱۳۶۵، پانصد و بیست و پنج هزار نفر بوده‌اند که شمارشان در سالهای ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ به ترتیب به ۷۵۲ و ۹۹۱ هزار نفر افزایش یافته است. رجوع شود به جدول ۱-۳ (جدولهای شماره ۶

از نگاهی دیگر، تعداد دانشجویان زن در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی (غیر از دانشگاه آزاد) در سال تحصیلی ۶۶-۱۳۶۵ چهل و نه هزار و هشتاد و پنج نفر یعنی ۲۹/۲ درصد کل دانشجویان بوده است، در حالی که این رقم در سال تحصیلی ۷۶-۱۳۷۵ به ۳۶/۱ درصد افزایش پیدا کرده است. رجوع شود به جدول ۴۲-۱۶ (جدول شماره ۵) ۲۵.

۵- افزایش شاغلان زن در مؤسسات دولتی و غیردولتی: رقم

جدول شماره ۳

قسمت ۱- جمعیت و خانوار
۲-۱ جمعیت و متوسط رشد سالانه

سال	تعداد جمعیت	متوسط رشد سالانه (درصد)
۱۲۶۰	۷۶۵۴۰۰۰	۰/۶
۱۲۷۰	۸۱۲۴۰۰۰	۰/۶
۱۲۸۰	۸۶۱۳۰۰۰	۰/۶
۱۲۹۰	۹۱۴۳۰۰۰	۰/۶
۱۳۰۰	۹۷۰۷۰۰۰	۱/۵
۱۳۰۵	۱۰۴۵۶۰۰۰	۱/۴
۱۳۱۰	۱۱۱۸۵۰۰۰	۱/۴
۱۳۱۵	۱۱۹۶۴۰۰۰	۱/۴
۱۳۲۰	۱۲۸۳۳۰۰۰	۲/۰
۱۳۲۵	۱۴۱۵۹۰۰۰	۲/۸
۱۳۳۰	۱۶۲۳۷۰۰۰	۳/۸
آبان ۱۳۳۵	۱۸۹۵۴۷۰۴	۳/۸
آبان ۱۳۴۵	۲۵۷۸۸۷۲۲	۲/۷
آبان ۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	۳/۹
مهر ۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۲/۵
مهر ۱۳۷۰	۵۵۸۳۷۱۶۳	۲/۵
آبان ۱۳۷۵	۶۰۵۵۴۸۸	۱/۵

۱- مأخذ- مرکز آمار ایران. (ر. پ).

۲- مرکز آمار ایران. مدیریت آمارهای اجتماعی و اقتصادی خانوار.

جدول شماره ۴

۱۶-۴۲- تعداد پذیرفته شدگان (۱ و ۲) دانشگاهها و موسسات آموزش عالی

سال تحصیلی و استان	جمع	مرد	زن
۱۳۷۰-۷۱	۷۱۴۳۳	۵۰۷۶۵	۲۰۶۶۸
۱۳۷۱-۷۲	۸۰۵۴۷	۵۶۶۰۴	۲۳۹۴۳
۱۳۷۲-۷۳	۱۰۰۳۷۱	۷۰۷۲۴	۲۹۶۴۷
۱۳۷۳-۷۴	۱۱۴۴۶۳	۷۵۵۳۶	۳۸۹۲۷
۱۳۷۴-۷۵	۱۲۹۶۶۳	۸۱۲۹۰	۴۸۳۷۳
۱۳۷۴-۷۵	۵۲۱۴۷۲	۳۰۸۸۲۷	۲۱۲۶۴۵
۱۳۷۵-۷۶	۱۵۸۰۵۶	۹۰۶۰۰	۶۷۴۵۶
۱۳۷۵-۷۶	۶۱۳۴۶۸	۳۶۲۸۷۲	۲۵۰۵۹۶

۱- شامل پذیرفته شدگان دوره‌های معادل و شبانه نیز می‌باشد.

۲- به استثنای دانشگاه آزاد اسلامی.

۳- مأخذ- وزارت فرهنگ و آموزش عالی. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. (ر. پ).

جدول شماره ۵

۱۶-۴۲- دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی

سال تحصیلی و استان	جمع	مرد	زن
۱۳۶۵-۱۳۶۶	۱۶۷۹۷۱	۱۱۸۸۸۶	۴۹۰۸۵
۱۳۷۰-۱۳۷۱	۳۴۴۰۴۵	۲۴۷۰۷۶	۹۶۹۶۹
۱۳۷۱-۱۳۷۲	۳۷۴۷۳۴	۲۶۹۰۶۷	۱۰۵۶۶۷
۱۳۷۲-۱۳۷۳	۴۳۶۵۶۴	۳۱۲۲۱۴	۱۲۴۳۵۰
۱۳۷۳-۱۳۷۴	۴۷۸۴۵۵	۳۳۳۱۰۲	۱۴۵۳۵۳
۱۳۷۴-۱۳۷۵	۵۲۶۶۲۱	۳۵۴۸۰۵	۱۷۱۸۱۶
۱۳۷۵-۱۳۷۶	۵۷۹۰۷۰	۳۶۹۹۰۷	۲۰۹۱۶۳

۱- به استثنای دانشگاه آزاد اسلامی.

۲- مأخذ- وزارت فرهنگ و آموزش عالی. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. (ر. پ).

و (۷) ۲۶.

مجموعه عوامل بالا باعث شد که زنان در عرصه‌های گوناگون اجتماع بیش از پیش حضور یابند و خواسته‌های برحق خود را مطرح کنند. افزایش تعداد نمایندگان زن در مجلس پنجم نسبت به گذشته و ایجاد و گسترش تشکلهای مستقل زنان نیز قابل توجه است.

حتی در انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۷۶، زنان برای نخستین بار در تاریخ انقلاب اسلامی، خود را نامزد این مقام کردند و این اصل را که «رئیس جمهوری باید از رجال سیاسی، مذهبی باشد» به چالش گرفتند.

هر چند دبیر شورای نگهبان ضمن رد صلاحیت زنان نامزد شده اعلام کرد که «رجال سیاسی و مذهبی یعنی کسانی که در این عرصه ورزیده‌اند، شناخته شده‌اند و صاحب نظرند»، اما این امر مانع از شرکت زنان در فعالیتهای انتخاباتی نشد. از طرف دیگر، دو نامزد مقام ریاست جمهوری ضمن تأکید بر حضور زنان در عرصه‌های مختلف اجتماع، احتمال ورود زنان به کابینه خود را منتفی ندانستند. حتی آقای ناطق نوری در نطق تبلیغاتی خود اعلام کرد که اصولاً شرط اصلی انتصاب به مقامات عالی‌رتبه اجرایی قابلیت و کارایی است و ربطی به جنسیت ندارد و خوشبختانه زنان در هر کاری که وارد می‌شوند شایستگی خود را نشان می‌دهند. ۲۸ این در حالی بود که آقای ناطق نوری در اجتماعی از زنان گفت: عده‌ای علیه من شایعه کرده‌اند و یکی از استادان زن دانشگاه گفته در صورتی که آقای نوری رئیس جمهور شوند، مملکت به ۵۰ سال پیش برمی‌گردد. ۲۹

گذشته از عوامل مذکور، پشتیبانی خانم فائزه هاشمی از چهره‌های نوگرا و طرفدار آزادی زنان از نامزدی آقای خاتمی، اشتیاق زنان به حضور فعال در انتخابات را افزایش داد.

جمع‌بندی:

پویایی و تحول نظامهای سیاسی با فعالیت یا عدم فعالیت شکافها مشخص می‌شود. ۳۰ این در حالی است که جوامع نیمه سنتی - نیمه مدرن یا در حال گذار، دارای هیئت و شمار پیچیده‌تری از شکافهای اجتماعی

شرح	جمعیت فعال از نظر اقتصادی			جمعیت غیرفعال از نظر اقتصادی			جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر	کل کشور:
	جمع	شاغل	بیکار (جویای کار)	جمع	محصل	خانه‌دار		
مردوزن								
آبان ۱۳۳۵	۱۲۷۸۴	۶۰۶۷	۵۹۰۸	۶۷۱۷	۶۸۵	۴۹۶۴	-	۱۰۶۸
آبان ۱۳۴۵	۱۷۰۰۰	۷۸۴۲	۷۱۱۶	۹۱۵۸	۱۹۴۱	۶۰۱۷	-	۱۲۰۰
آبان ۱۳۵۵	۲۳۰۰۲	۹۷۹۶	۸۷۹۹	۱۳۲۰۶	۴۴۴۳	۷۷۰۷	۶۶۷	۳۹۰
مهر ۲۱۳۶۵	۳۱۳۸۷۴	۱۲۸۲۰	۱۱۰۰۲	۱۹۸۶۴	۶۵۳۱	۱۱۱۷۰	۵۶۳	۱۶۰۱
مهر ۲۱۳۷۰	۳۱۳۸۶۵۵	۱۴۷۳۷	۱۳۰۹۷	۲۳۴۸۲	۹۶۹۰	۱۲۰۹۵	۴۱۴۵۴	۱۴۴۳
آبان ۲۱۳۷۵	۳۱۴۵۴۰۱	۱۶۰۲۷	۱۴۵۷۲	۲۸۸۲۲	۱۲۶۳۳	۱۳۱۹۳	۱۲۹۸	۱۶۹۸
مرد								
آبان ۱۳۳۵	۶۵۴۲	۵۴۹۱	۵۳۳۴	۱۰۵۱	۴۹۹	x	-	۵۵۲
آبان ۱۳۴۵	۸۷۹۴	۶۸۰۸	۶۱۷۲	۱۹۸۶	۱۳۲۱	x	-	۶۵۵
آبان ۱۳۵۵	۱۱۷۹۶	۸۳۴۷	۷۵۸۷	۲۳۴۹	۲۷۷۸	x	۴۲۷	۲۴۴
مهر ۲۱۳۶۵	۳۱۶۸۴۱	۱۱۵۱۲	۱۰۰۲۶	۵۲۵۵	۳۸۷۱	۱۵۹	۴۲۸	۷۹۷
مهر ۲۱۳۷۰	۳۱۹۹۹۷	۱۳۱۰۷	۱۱۸۶۵	۶۶۶۹	۵۳۸۸	۲۱۶	۴۳۹۰	۶۷۵
آبان ۲۱۳۷۵	۳۱۳۲۰۲۲	۱۳۹۹۰	۱۲۸۰۶	۸۶۹۸	۶۶۷۸	۱۲۰	۹۳۵	۹۶۵
زن								
آبان ۱۳۳۵	۶۲۴۲	۵۷۶	۵۷۳	۱۰۵۱	۱۸۶	۴۹۶۴	-	۵۱۶
آبان ۱۳۴۵	۸۲۰۶	۱۰۳۳	۹۴۴	۱۷۱۲	۶۱۰	۶۰۱۷	-	۵۴۵
آبان ۱۳۵۵	۱۱۲۰۶	۱۴۴۹	۱۲۱۲	۲۳۷	۱۶۶۴	۷۷۰۷	۲۴۰	۱۴۶
مهر ۲۱۳۶۵	۳۱۶۰۳۳	۱۳۰۷	۹۷۵	۱۴۶۰۹	۲۶۵۹	۱۱۰۱۱	۱۳۵	۸۰۴
مهر ۲۱۳۷۰	۳۱۹۸۶۵۸	۱۶۳۰	۱۲۳۱	۱۶۸۱۳	۴۱۰۲	۱۱۸۷۹	۴۱۶۴	۷۶۸
آبان ۲۱۳۷۵	۳۱۲۲۳۷۹	۲۰۳۷	۱۷۶۵	۲۰۱۲۴	۵۹۵۵	۱۳۰۷۳	۳۶۲	۷۳۳
نقاط شهری:								
مردوزن								
آبان ۱۳۳۵	۴۱۸۷	۱۸۹۳	۱۸۰۷	۲۲۹۴	۵۱۹	۱۵۵۱	-	۲۲۴
آبان ۱۳۴۵	۶۷۴۶	۲۷۶۸	۲۶۱۰	۳۹۷۸	۱۳۶۴	۲۱۸۵	-	۴۲۹
آبان ۱۳۵۵	۱۱۴۲۸	۴۳۳۶	۴۱۱۳	۷۰۹۲	۳۰۶۸	۳۴۷۳	۳۶۱	۱۹۱
مهر ۲۱۳۶۵	۳۱۸۲۸۱	۷۰۲۶	۵۹۵۳	۱۱۱۴۰	۴۱۲۶	۵۹۸۲	۴۰۲	۶۲۹
مهر ۲۱۳۷۰	۳۱۲۴۸۳	۸۴۸۹	۷۶۰۹	۱۳۷۱۰	۵۹۱۳	۶۷۷۷	۴۳۷۱	۶۴۹
آبان ۲۱۳۷۵	۳۱۲۸۵۰۴	۹۶۵۵	۸۷۹۹	۱۸۴۸۸	۸۸۰۱	۷۹۱۶	۸۷۳	۸۹۸
مرد								
آبان ۱۳۳۵	۲۱۷۲	۱۷۰۶	۱۶۲۱	۴۶۷	۳۵۰	x	-	۱۱۷
آبان ۱۳۴۵	۳۵۳۷	۲۴۴۹	۲۳۰۳	۱۰۸۸	۸۳۸	x	-	۲۵۰
آبان ۱۳۵۵	۶۰۱۸	۳۸۴۶	۳۶۵۳	۲۱۷۲	۱۷۸۳	x	۲۵۸	۱۳۰
مهر ۲۱۳۶۵	۳۱۹۴۱۲	۶۲۸۵	۵۴۲۸	۳۰۸۰	۲۳۰۸	۸۶	۳۲۹	۳۵۷
مهر ۲۱۳۷۰	۳۱۱۶۶۵	۷۵۳۰	۶۸۵۷	۳۹۸۷	۳۱۸۰	۱۲۷	۴۳۳۵	۳۴۵
آبان ۲۱۳۷۵	۳۱۴۵۶۱	۸۵۲۲	۷۸۰۸	۵۸۲۲	۴۴۹۶	۷۲	۶۹۱	۵۶۴
زن								
آبان ۱۳۳۵	۲۰۱۴	۱۸۷	۱۸۶	۱۸۲۷	۱۶۹	۱۵۵۱	-	۱۰۷
آبان ۱۳۴۵	۳۲۰۹	۳۱۹	۳۰۷	۲۸۹۰	۵۲۶	۲۱۸۵	-	۱۷۹
آبان ۱۳۵۵	۵۴۱۰	۴۸۹	۴۶۰	۴۹۲۱	۱۲۸۵	۳۴۷۳	۱۰۲	۶۱
مهر ۲۱۳۶۵	۳۱۸۸۶۹	۷۴۱	۵۲۵	۸۰۶۰	۱۸۱۸	۵۸۹۶	۷۳	۲۷۲
مهر ۲۱۳۷۰	۳۱۰۸۱۹	۹۵۹	۷۵۲	۹۷۲۳	۲۷۳۳	۶۶۵۱	۴۳۶	۳۰۴
آبان ۲۱۳۷۵	۳۱۳۹۴۳	۱۱۳۳	۹۹۱	۱۲۶۶۶	۴۳۰۶	۷۸۴۴	۱۸۲	۳۳۴

رفتار این بخش از جامعه در رأی دهی شد. نمودار تعامل جدید قدرت بر اساس تأثیر شکافهای اجتماعی بر ساختار سیستم سیاسی ایران را می توان به این صورت نمایش داد:

در کنار بروز این شکافها می توان از تأثیر عواملی چون تحولات پس از جنگ تحمیلی، و نیز تحولات مربوط به برنامه توسعه و رکود اقتصادی نام برد که بر تجربیات جدید اعضای جامعه (انقلابیون قدیمی) اثر گذاشت و به صورت جامعه پذیری سیاسی دوباره، باعث تغییر

جدول شماره ۷

۳-۱. جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس و وضع فعالیت در نقاط شهری و روستایی (دنباله)

(هزار نفر)

شرح	جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر	جمعیت فعال از نظر اقتصادی			جمعیت غیر فعال از نظر اقتصادی		
		جمع	شاغل	بیکار (جویای کار)	جمع	محصل	خانه دار
نقاط روستایی:							
مردوزن							
آبان ۱۳۳۵.....	۸۵۹۷	۴۱۷۳	۴۱۰۰	۷۳	۴۴۲۴	۱۶۶	۳۴۱۴
آبان ۱۳۴۵.....	۱۰۲۵۳	۵۰۷۳	۴۵۰۵	۵۶۸	۵۱۸۰	۵۷۷	۳۸۳۲
آبان ۱۳۵۵.....	۱۱۵۷۵	۵۴۶۰	۴۶۸۷	۷۷۴	۶۱۱۴	۱۳۷۵	۴۲۳۴
مهر ۱۳۶۵ (۲).....	۳)۱۴۴۳۸	۵۷۲۷	۴۹۸۸	۷۴۰	۸۶۳۷	۲۳۹۵	۵۱۲۹
مهر ۱۳۷۰ (۲).....	۳)۱۵۹۳۴	۶۱۵۰	۵۴۰۵	۷۴۶	۹۶۳۵	۳۵۳۷	۵۲۳۵
آبان ۱۳۷۵ (۲).....	۳)۱۶۷۵۳	۶۳۰۶	۵۷۱۱	۵۹۶	۱۰۲۵۷	۳۸۱۹	۵۲۲۴
مرد							
آبان ۱۳۳۵.....	۴۳۷۰	۳۷۸۵	۳۷۱۳	۷۲	۵۸۲	۱۴۹	x
آبان ۱۳۴۵.....	۵۲۵۷	۴۳۵۹	۳۸۶۹	۴۸۹	۸۹۸	۴۹۳	x
آبان ۱۳۵۵.....	۵۷۷۹	۴۵۰۱	۳۹۳۵	۵۶۶	۱۲۷۸	۹۹۵	x
مهر ۱۳۶۵ (۲).....	۳)۷۳۵۱	۵۱۶۵	۴۵۴۱	۶۲۴	۲۱۵۹	۱۵۵۶	۷۳
مهر ۱۳۷۰ (۲).....	۳)۸۲۰۹	۵۴۸۹	۴۹۳۱	۵۵۸	۲۶۴۸	۲۱۸۰	۸۸
آبان ۱۳۷۵ (۲).....	۳)۸۳۹۰	۵۴۱۲	۴۹۴۵	۴۶۷	۲۸۶۲	۲۱۷۴	۴۸
زن							
آبان ۱۳۳۵.....	۴۲۲۷	۳۸۸	۳۸۷	۱	۳۸۲۹	۱۷	۳۴۱۴
آبان ۱۳۴۵.....	۴۹۹۷	۷۱۴	۶۳۶	۷۸	۴۲۸۲	۸۴	۳۸۳۲
آبان ۱۳۵۵.....	۵۷۹۶	۹۶۰	۷۵۲	۲۰۸	۴۸۳۶	۳۷۹	۴۲۳۴
مهر ۱۳۶۵ (۲).....	۳)۷۰۸۷	۵۶۲	۴۴۶	۱۱۶	۶۴۷۷	۸۳۹	۵۰۵۶
مهر ۱۳۷۰ (۲).....	۳)۷۷۲۵	۶۶۲	۴۷۴	۱۸۸	۶۹۸۸	۱۳۵۷	۵۱۴۷
آبان ۱۳۷۵ (۲).....	۳)۸۳۶۳	۸۹۴	۷۶۶	۱۲۸	۷۳۹۵	۱۶۴۵	۵۱۷۶

- ۱- در مواردی که علامت «(C)» درج شده است، آمار مربوط، در ستون «سایر» منظور شده است.
 - ۲- در سرشماری ۱۳۶۵، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵، جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر غیر ساکن فقط در کل کشور ذکر شده است. ولی در سرشماریهای قبل از ۱۳۶۵، علاوه بر کل کشور، در نقاط روستایی نیز ملحوظ شده است.
 - ۳- اختلاف سرجمع یا اجزای آن، ناشی از تعداد افرادی است که وضع فعالیت آنان «اظهار نشده» می باشد و در جمع کل منظور شده است.
 - ۴- در سال ۱۳۷۰ افراد دارای درآمد بدون کار فقط شامل افرادی است که دارای حقوق بازنشستگی یا حقوق وظیفه بوده اند.
- مأخذ- وزارت کشور. اداره کل آمار عمومی. (ر.پ). مرکز آمار ایران. (ر.پ).

مقام معظم رهبری

